

Tevbe 6. Ayeti Bağlamında Kur'an Hoşgörüsü ve Dini Çoğulculuk Paradigması

Sadık KILIÇ*

Özet:

Kur'an'da vurgulanan ve etkili biçimde yinelenen ilkelerin başında 'tevhîd' ilkesi gelmektedir: Zati ve sıfatları bakımından tek (ehad, vâhid) gerçek Tanrı olan Allah'a teslim olmayı telkin eden bu başat ilke, Ahiret-teki necat kadar, dünyadaki kurtuluş, esenlik ve nizamı da, tevhit akidesi-ne samimiyetle bağlanmakta görür (muhtesibine lehu'd-dîn).

Buna karşın Kur'an, bütün eylemlerin merkezine olduğu gibi, 'iman' jesti ve eyleminin odağına da isteyerek kabul, ihtiyar ve tercihi; kısaca, özgür iradeyle seçme ve iştiraki yerleştirerek, korku (ikrâh) ya da beklentiye dayalı, ruhi ve içsel gerçeklikten yoksun, samimiysiz iman bağlanışını (nifak, riyâ) reddeder.

Ve en önemlisi, sosyal, ailevi ya da rasyonel bir nedenle 'iman' dönüşümü ve inşasını benimseyememiş; bu yüzden, herhangi bir inanış üzere kalmayı seçmiş kimseleri de, Kur'an'ın hedeflediği evrensel barış ve ahenk düzenini bozmadıkları, tehdit etmedikleri sürece, himaye ve gözetimine almış, onu 'öteki bir değer' olarak içselleştirmişti... İşte bu makale, "Kur'an hoşgörüsü ve çoğulculuk paradigması" diye adlandırabileceğimiz bu kurucu ilkeyi, Tevbe 6 ayeti bağlamında ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tevhit, Hoşgörü, Çoğulculuk paradigması, Özgürlük, Himaye.

The Qur'anic Tolerance and Paradigm of Religious Pluralism in the Context of the Verse Tawbah, 6

Abstract:

Tawhid is the primary principle which emphasized and repeated in the Qur'an. This primary principle, which suggests be-

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

lieving in Allah who is only real God in terms of His self and character, sees the salvation, soundness and tranquility in this world as well as in the hereafter to believe intimately in tawhid.

On the other hand, the Qur'an as for all actions puts willing acceptance, choosing and preferring, in short freewill into the center of faith. It refuses insincere faith which is based on fear or expectation, and deprived of spiritual and essential reality.

Above all, tawhid protects people, who can't adopt conversion and construction of faith because of social, familial, and rational reasons, and who choose to believe in any belief, as long as they do not disturb universal peace and order which intended to secure by the Qur'an. Tawhid interiorizes these persons as 'the other value'. This paper discusses this founding principle which we can entitle as "Qur'anic Toleration and Paradigm of Pluralism" in the context of Verse 6 of Surah Tawbah.

Key Words: Tawhid, Tolerance, Paradigm of pluralism, Freedom, Protection.

Giriş

Sonsuz hakikatin ve bilgi evreninin cüzi ifadeleri konumundaki Kur'an ayetlerinin her biri, esasında, müstakil ve engin hakikat dünyalarına işaret ederler. Bu sebeple, her bir ayet üzerinde, sistematik ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılırsa, böylesi bir çalışma son derece anlamlı olur.

Bu bağlamda Tevbe 6 ayeti, birincil lafzi (literal) anlamı yanında dini, sosyolojik ve insani gönderimleri bakımından da son derece dikkat çekici bir pasajdır. Bir başka ifadeyle, Tevbe 6 ayeti, tevhide inanmayan (müşrik) bir kimsenin bile himaye altına alınması, -en geniş anlamda- güvenliğinin sağlanmasını konu edinen, bu yönüyle dini çoğulculuk anlayış ve uygulamasına karakteristik bir kaynaklık teşkil etmektedir. Özlü bir ifade bir özdeyiş haline getirir de söylersek, 'bizzat Kur'an, başka inanç sahiplerine ve inançsızlara da saygıyı öngörür.'

Kozmik paradigma, yaşam anlayışı, düşünce ve inanç kodları ne denli farklı, hatta kendisinininkilerle çatışma içinde dahi olsa, 'özgü bir kimlik ve benlik' değeri ifade eden diğer beşeri gruplara müsamahalı davranma; derin bir duygudaşlık tecrübesi içinde, onları 'kendileri olarak kabul edip ötekileştirmeme' ilkesinin somut bir uygulama alanını oluşturan mezkur Tevbe 6 ayetinin metni ve mealı şöyledir:

وَأِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ

"Eğer müşriklerden birisi senden sığınma hakkı ister [de yanına gelir]se, sen ona güvence ver, ki böylece Allah'ın kelamını dinlesin, [düşünsün...]. Sonra, [şayet Müslümanlığı benimsemezse], onu, kendisini güvende hissedeceği yere [vatanına] ulaştır...".

Bu ayet bize, inanç ve yaşam farklılaşmaları arasında barış, uzlaşma ve toplumsal ahengin nasıl gerçekleştirilebileceğini, metodik olarak, merhaleler halinde sunmaktadır.

Buna göre denilebilir ki,

Müslüman birey ya da toplum kendisine güvenilen ve sınımlandır.

Kur'an'ın vahiy çağında inmiş olan bu pasajından günümüz sosyal olgusuna bir projeksiyon yaparak, diyebiliriz ki: İslam egemen bir toplumsallaşma dokusu içinde yer alan bir inançsız, bir ateist, agnostik (Allah'ın varlığı ya da yokluğu meselesine duyarız, bununla ilgilenmeyen) bilinemezci ya da deist (pasif bir tanrı inancına bağlı) bir kimse, açıkça reddedip baş kaldırmadığı, karşı çıkmadığı, şiddete baş vurmadığı; aksine, bu psikolojik ve itikadi yapısıyla kendi öznel, hatta Münzevi dünyasında var olma halini seçtiği sürece, işte o zaman o, Müslümanların koruma, himaye, gözetme ve güvenceleri (eman) altında bulunmaktadır.

Sahip olduğu kurumsal ve konumsal erke, siyasi kudret ve hegemonyaya rağmen, Müslüman birey ve toplum, onu güvence ve koruma altına almak; dinin özünde yer alan 'rahmet ve müsamaha' ile ona da hayatta bir yer açmak yükümlülüğünü taşımaktadır. Kuşkusuz, bu himayenin ve güven içinde tutmanın dinî beşerî gayesi de, ona, kendisinininkinden farklı yeni bir ışık yansıtmak; duymadığı yeni sesler işittirmek; yaşamadığı bambaşka bir iklimin yepyeni tayflarını ve davranış biçimlerini sunmak, beşerî var oluşunu zenginleştirmektir.

Bu açıklamamıza ayette tekabül eden pasaj, "...ki böylece, Allah'ın kelamını dinlesin" cümlesidir; yani, Alûsi'nin ifadesiyle, "... ki böylece, onu iyice düşünebilsin ve davet ettiğin şeyin hakikatini kavrayabilsin..."¹. Vurgulu bir biçimde belirtmek gerekirse, bu ilahî pasaj, bizimkine aykırı bir âdiyet dünyasını bile muhafaza altına almayı, Hz. Peygamber'in şahsında, her Müslümana ahlâki bir sorumluluk olarak emretmektedir. Zira, ifadedeki, "sen ona güvence ver; koruma altına al.." emri, zaman ve muhatap bakımından, ayetin nüzûl çağı ve Hz. Peygamber'le sınırlı olmayıp, aksine, benzer durumlarda bize referans ve kaynaklık işlevi görececek bir arketip ifade konumundadır. Bu noktada amaçlanan, dünyadan soyutlayıcı bir koruma, bir gözaltı durumu değil, kişinin kendi öznel dünyası ve inanç haritası ile Kur'an'ın itikadi, ahlâki ve uhrevî kodları arasında kıyaslamalar yapmasına imkan verecek esnek, şeffaf ve hareketli bir kabuldür...

Müslüman'ın vazgeçilmez ödevi bilgilendirmek (tebliğ), aydınlatmak (tebyin), kuşkuvarı gidermektir (tavzih).

Koruma isteyen kimseye dinletilmesi öğütlenen şey ise, doğrudan Allah'ın kelamı'dır; Kur'an'ın mesajlarıdır. Teolojik açıdan bakıldığında, ruhunda ve beyninde Aşkın hakikat dünyasının kapılarını ona açacak; uzağında bulunduğu manevî göğün ışıklarını gözlerine yaklaştıracak, bir var oluş depremi ve yeniden bir inşa vücuda

1 Âlûsî, *Rîhu'l-Me'ânî*, Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut ts. X/53.

getirecek olan temel inanç esaslarıdır: Tevhittir, tevhide dair kuşkların giderilmesi, Tanrı'nın benzersizliği, bir takım kuşklara cevap, ilh. gibi inanç ilkelerini içeren ilahi beyanlardır².

Müfessir Tabatabâî'nin, ayetteki, **حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ** "Allah'ın kelamını işitmesi için..." pasajına getirdiği yorumsa, inançsız ya da başka dinden olan kimselerle birlikte yaşama projesine, şartlara göre, işitsel ve eğitsel iki boyut ekler ve der ki: "Allah'ın kelamını işitmekle kastedilen, İslam Dini'nin esaslarına ve öğretilerine vakıf olmaktır. Hatta mümkünse şöyle de denilebilir: a) Eğer sığınma isteyen kimse, ilahi kelamı anlayan bir Arap ise, onun Allah'ın kelamını [Kur'an'ı] bizzat dinlemesinin, bu hususta, hiç kuşku yok ki olumlu bir katkısı olacaktır. b) Bu kimsenin Arapça ilahi kelamı anlamayan ve Arap olmayan birisi olması halinde ise, sözün bağlamından anlaşılan odur ki, bu kimse için gözetilecek gaye, o kimsenin yalnız İslam'ın esaslarını ve onun öğretilerini öğrenmesi olacaktır..."³. İşte, Müslümanlığı benimsememiş olan birisi, eğer bizden böyle bir talepte bulunursa, bizim, tevhit ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin (risalet) delillerini açıklamamız; onun için bütün delilleri ortaya koymamız boynumuzun borcudur...⁴. İşte bu husus İslam'ın özünden, Kitap ve sünnetin de zahirinden anlaşılan zorunlu ve hep devam edecek bir olgu olduğu için, ayet muhkemdir (daima yürürlüktedir), neshedilmemiştir, neshe de muhtemel değildir.⁵

İnanmamış bile olsa, bireyi güven içinde tutmak, üstün bir erdemlilik ödevidir.

Ayette daha da dikkat çekici olan husus ise şudur. Sığınma, korunma ve güvence talep eden müşrik ya inançsız, bu süreç neticesinde iman etmez, kuşklardan kurtulamazsa, yine himaye edilmeye devam edilir; dilerse, kendisini güvende hissedeceği bir yere ulaştırılır... Burada etkin hayati ilke, "kurtuluş kapısını bütün insanların yüzüne açmak; yaşamlarında ve yaşamsal eylemlerinde onların özgürlüklerini korumak; bu yolda da, her türlü zorlayıcı hüküm ve yöntemden uzak durmaktır." Ki böylece, Kur'anî o meşhur söylemle, 'ölen de yaşayan da / Müslüman olan da olmayan da bir hüccet / delil üzere ölsün!': **لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَبِحَيَا مِنْ حَيٍّ عَنْ بَيِّنَةٍ**: (Enfâl, 8/42) ve artık böylece, hiçbir mazeret kalmamış...⁶

Müşrik için böylesine güvenli bir yer oluşturmak, onu oraya iletmek de, bir emir kipiyle ifade edilmiş; yine, Peygamberin şahsında, ama bütün Müslümanlara yönelik olarak, **لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَبِحَيَا مِنْ حَيٍّ عَنْ بَيِّنَةٍ** "... kendisini güvenlikte hissedeceği yere ulaştır..." buyrulmuştur.

2 Âlûsî, X/53; Tabatabâî, *el-Mizân fî Tefsiri 'l-Kur'an*, 3. bsk., Tahrân 1397/[1977], IX/158-159.

3 Tabatabâî, *el-Mizân*, IX/159.

4 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, 1979, IV/2459.

5 Tabatabâî, *el-Mizân*, IX/159.

6 Tabatabâî, *el-Mizân*, IX/158,160.

Ayette geçen ve 'güvenli yer' anlamına gelen 'el-me'menu' sözcüğü, genel olarak müşrikin mensup olduğu toplumdaki yurdu; vatanı şeklinde yorumlanmaktadır⁷. Böyle bir yorumsa, Dâru'l-İslam ve Dâru'l-Harb şeklinde kategorize edilmiş klasik yurt/ülke tanımlamasına uygun düşse de; eski homojen ve cemaatsi niteliğini kaybedip, hem inançlar ve yaşam şekilleri, hem de bilgi kaynakları (epistemoloji) bakımından karmaşık ve gayri mütecanis bir yapı arz eden çağdaş ülke tanımı bakımından, daha genel bir bakış açısıyla ele alınması gereken bir yorumdur. İşte böyle bir genellik içinde sözcüğü ele alarak onun anlamsal yelpazesini daraltmazsak (tahsis), denilebilir ki sözcük o zaman, mahallede, şehirde, ülkede, hatta başka ülkeler bağlamında, farklı inançtan olan veya inanmamış kimseler için de mevcudiyeti kabul edilmek zorunda olan, daima güvenli olan bir ortam, 'yaşam alanı', varoluşunu devam ettirme atmosferi; sosyal konum, barınak vb. anlamları kuşatır bir mertebeye yükselir. İbn Kesir'de yer alan şu küçük not da bize, böyle bir anlayışın hiç de uzak olmadığını esinler. Şöyledir bu not: "Müşrik'i; ülkesine/bölgesine, memleketine ve güvende olacağı mekanına geri dönünceye kadar, tam bir güven içinde olarak, Allah'ın kelamını, yani Kur'an'ı dinleyebilsin diye güvenli bir yerde himaye ediniz."⁸

Bu sebeple, eğer bizler, birlikte ve barış içinde yaşama niyet ve projesinde samimi isek; "Biz sizi, aşırılıklardan uzak/orta yolda/adil/denge unsuru bir toplum/ümme kıldık ki, insanlar üzerinde şahitler/denetçiler olasınız." (Bakara, 2/143) ayetinin biz Müslümanları nitelemiş olduğu 'vasat ümmet'in tanıklık ve himaye misyonuna uygun bir şekilde, kendimize gösterdiğimizden daha fazla anlayışı, müsamahayı ve yardımlaşma ruhunu, başka inanç ve düşünceden olan kimselere göstermek; bir başka ifadeyle, böylesi bir karşılaşmayı, yaratıcı bir diyalog olarak algılamak zorundayız ve bu kaçınılmaz. Nietzsche'nin, *Der Antichrist* (Deccal) adlı eserinin önsözünde, "Yeni bir müzik için yeni kulaklar. En uzaklar için yeni gözler. Şimdiye dek sağır kalınmış doğrular için yeni bir vicdan"⁹ cümleleriyle dile getirdiği gibi, ideal ve yüksek bir insani bilinç, gıpta edilecek toplumsal ve ahlaki bir birlikteliğin taçlanması ve yaratımı için de elzem gözükmektedir.

İradi seçme ve özgürlük varsa, iman anlamlı ve dönüştürücüdür.

Bu demektir ki, iman nasıl insana sunulmuş özgürlük cevherinin aktüel hale gelmesinin doğal bir sonucu ise, bunun gibi, inanmama/inanamama, ikna olamama, -paradoksal ve ironik bir biçimde- inanmamayı bir inanış tarzı haline getirme (pseudo croyance), lâ edriye (agnostisizm) yoluna girme, deizm (Herhangi bir dine mensup olmaksızın Tanrı'nın varlığını ve onun kainatı yarattığını kabul eden görüş; yaratıcılık, ilahiye) anlayışını benimseme de, potansiyel haldeki özgürlük cevherinin yadsınamaz sonucu – ama sonuçta, Kur'an perspektifinden tabii ki olumsuz, yıpratıcı bir sonuç- kabul edilmelidir.

7 Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, X/54; Yazır, *Hak Dini*, IV/2459.

8 İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Müessesetu Kurtuba, Mektebetu Evlâdî's-Şeyh li't-Türâs, VII/151.

9 Friedrich Nietzsche, *Deccal/Hrisitiyanlığa Lanet*, çev. Oruç Aruoba, Hil Yayın, 3. Bsk., 1995, s. 10.

Allah da, insan olma halinin en temel, var oluşsal ayırt edici mahiyeti (ipséité humaine) olarak var etmiş olduğu özgürlük alanının asli belirleyici değerinden ötürü, işte, o kahir ve zecri meşetiyile tüm insanlığı mümin olarak yaratmayı dilememiş, çelişen ve çatışan çoklu inançlar içinde biricik hakikat ve kurtuluş aracı olarak Tek Tanrı'ya, O'nun yoluna iman ve bağlanışın yüceliğine gönderimde bulunarak, aksi doğrultudaki her tür baskı ve zorlamayı da mahkum etmiştir. Bu hususta zikredilebilecek en meşhur Kur'an ifadesi de, "Dinde asla zorlama yoktur. Çünkü doğru ile eğri birbirinden kesinlikle ayrılmıştır. Artık kim, tâğût'u/azdırıp saptıran şeyleri reddeder de Allah'a iman ederse, o hiç kopmayan sağlam bir kulpa yapılmıştır.." (Bakara, 2/256) ayetidir.

Kısaca değerlendirmek gerekirse, Bakara 256 ayetinin bu pasajları, inancı/inançsızlığı sebebiyle İslam'ı kabul etmesi için, ne türden ve her ne vesileyle olursa olsun baskı, şiddet kullanmayı reddeder; çünkü apaçık ayetler sayesinde iman inkârdan ayrılıp pek çok delil ve hüccet de imanın ebedi mutluluğa ileten bir gerçeklik (rüşd), inkarın ise namütenahi bedbahtlığa yol açan bir azgınlık olduğunu gösterdikten¹⁰ sonra, neticenin, bireyin irade ve tercihinin bırakılması gereğini ifade eder.

Her ne kadar, lafzı umumi olan bir ibareyi tahsis etmese de (çünkü, el-itibâru bi umûmi'l-lafzı lâ bi husûsi's-sebebi), ayetin mana ve maksadı/fehvası/mağzası hakkında önemli bir aydınlatma yapacağından, sebeb-i nüzulü bilmek bu noktada önem arz etmektedir. Buna göre, İbn Abbas, Said ibn Cübeyr ve Mücahid'in söylediklerine göre bu ayet, sadece Ehl-i Kitap mensuplarına tahsis edilip Mecusiler ile müşriklere ise ikrahın uygulanabileceği görüşüne de kaynaklık edecek bir şekilde¹¹, Ensar hakkında inmiştir. Şöyle ki: Cahiliye çağında bir kadının çocuğu yaşamadığında, o kadın, eğer çocuğu yaşarsa onu Yahudi olarak yetiştireceğine dair adakta bulunurdu. Bundandır ki, İslam gelip de onlar Müslüman olduğunda, çocuklarının çoğu Yahudi idi. Bunun üzerine onlar hemen, "Oğullarımızın, evlatlarımızın bu halde kalmalarına göz yumamayız; öyleyse onları İslam'a girmeye zorlayalım." demeye başladılar. Bundan ötürü de Allah, لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ "Dinde asla zorlama yoktur." ayetini inzal buyurdu."¹²

Terkibi her ne kadar bir haber/bildirim cümlesi ise de, mefhum olarak nehiy/yasaklama, men etme manası ifade eden¹³ ayette, İslam'ın hükmünce zorlama ve icbar sebeplerinin geçersizliğinin kastedildiğini, bu bağlamda ilahi pasajın, "Hiçbir kimseyi, İslam'a tâbi olmaya zorlamayınız." anlamı taşıdığını, çünkü iman meselesinin, muhataba delil sunma, onun bu hususu düşünmesine imkân verme ve bizzat kendisinin tercihte bulunması şeklinde cereyan ettiğini¹⁴ söyleyebiliriz. Nitekim müfessir Âlûsî de, cümlelerin, öncesindeki pasajla irtibatlı bir başlangıç cümlesi (cümle-i müs-

10 Beydâvî, *Haşiyetu Şeyh Zade*, II/629.

11 İbn Âşûr, *Tefsiru'l-Tahrir*, III/28; el- Âlûsî, *Ruhu'l-Meâni*, III/13.

12 İbn Âşûr, *Tefsiru'l-Tahrir*, ed-Daru't-Tunûsiyye li'n-Neşr, ts. III/27; el- Âlûsî, *Ruhu'l-Meâni*, III/13.

13 El- Âlûsî, *Ruhu'l-Meâni*, III/13.

14 İbn Âşûr, *Tefsiru'l-Tahrir*, III/26.

te'nife) olduğunu ve dinde icbar etmenin düşünülemeyeceğini, çünkü 'ikrah'ın, inanç bağlamında geçersizliği bir yana, davranış etiği bakımından da bir kimseyi, kendisinde bir hayır ve fayda olmadığına inandığı bir fiili yapmaya zorlamak olduğunu; ne var ki İslam'ın bütünüyle hayır olduğunu, [bu sebeple, bir hayır ve rahmet olarak algılanmasının sağlanması gerektiğini] belirtmiştir¹⁵. Bu itibarla, Cessâs'da yer alıp İbn Abbas'tan nakledildiği belirtilen¹⁶, [İnançsızlara karşı müsamaha ve hoşgörü telkin eden], "Onları affet ve [ilişmeyi] geç" (Mâide, 5/13), [Ey Muhammed!] Sen onların üzerinde bir zorba değilsin; uyarı ve tehdidimden korkan kimselere Kur'an'la öğüt ver", (Kâf, 50/45), "İman edenlere de ki, [Allah], işleyip durdukları şeyler sebebiyle bir toplumu zaten cezalandıracağı için, Allah'ın günlerini ummayanları bağışlasınlar.", (Câsiye, 45/14)¹⁷ ve "Sen asla, onlar üzerinde zor/baskı uygulayan birisi değilsin." (Gâşiye, 88/22) gibi ayetlerin tamamı, **فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَجَدْتُمُوهُمْ وَأَخْصِرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ** "Hürmet/saygı ayları çıkınca, puta tapanları bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayıp hapsedin; her gözetleme noktasında onları bekleyin...", (Tevbe, 9/5) ayetiyle nesih olunmuştur." şeklindeki rivayeti, 'nesih ve ilğa' tekniği bakımından 'nihai, evrensel ve ebedî' bir teşri değil, ancak, genel savaş ve çatışma durumları gibi,¹⁸ olağandışı haller için söz konusu edilebilecek bir 'sınırlama, hükmün tatbikini muayyen zamana talik etme', 'tahsis' olarak değerlendirmek daha yerinde olur düşüncesindeyiz. Nesih konusunda zaten farklı değerlendirmeler bulunduğu gerçeği şöyle dursun, 'nesih edildiği (mensûh)' söylenen mezkur ve diğer ayetlerin Kur'an metninde varlıklarını sürdürmeleri, Fahreddin Râzî'nin, tefsirinin değişik yerlerinde bir ilke tarzında yinelediği, "كل ما في القرآن فهو معمول به" Kur'an'da bulunan her lafız, kendisiyle [gereğince] amel edilmek içindir!" ilkesine de mutabık bir şekilde, onlarla amel etmenin (i'mâl), etmemekten (ihmal) daha evla olduğuna kuvvetli bir işaretir.

Tecviz edici istisnai haller dışında, asıl olanın hayatı ibkâ ve idame ettirmek olduğu temel kabulüne ilave olarak, şuna da dikkat çekmek gerekir: Farklı inançtan olan veya -karmaşık pek çok nedenden ötürü- inançsız olan yahut da inanamayan, 'iman ve inanç' konusuna duyarsız veya ilgisiz olup diğer yandansa inanç mensupları için bir tehdit ve korku kaynağı teşkil etmeyen bireyler, havasını teneffüs ettikleri, nimetlerinden yararlandıkları yurtlarına, ülkelerine karşı olan yükümlülüklerini yerine getirdiklerinde, pek doğal olarak yaşama, korunma, hizmet alma, bir değer olarak

15 el- Âlûsî, *Ruhu'l-Meâni*, III/12.

16 el-Cessâs, Ebu Bekr, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Dâru't-Türâsî'l-Arabî, 1412/1992, IV/265.

17 Mevdûdî Merhum, bu ayetle alakalı olarak şu önemli açıklamayı yapmaktadır: "Bazı müfessirler bu ayeti mensuh kabul etmişlerdir. Onlara göre bu emir müslümanlara savaşma izni gelmeden önce geçerliydi. Ancak ayette kullanılan ifadeyi [اورفغى] dikkate alırsak, ayetin mensuh kabul edilmesinin gerekmeyeceği sonucuna varırız. Çünkü ayette 'Tahammül etsinler' denilmemiş 'Sabretsinler, bağışlasınlar' denilmiştir. Yani, intikam alma kudretinde olmalarına rağmen intikam almasınlar. Zira onlar intikamcı bir ahlaka sahip değillerdir..." (*Tefhimu'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, tercüme: Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, V/323).

18 Geniş açıklamalar için bkz. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikri li't-Tıbâ'a ve'n-Neşri ve't-Tevzî', I. bsk., 1401/1981, XV/237.

kabul görme, vb. haklara diğer herkes gibi sahip olmuşlardır demektir. Şu tarihsel ve Peygamberi tutum da zaten bize bu konuda ışık tutar mahiyettedir.

İbn Büreyde'nin babasından, onun da Hz Peygamber'den naklettiğine göre, Hz. Peygamber askeri bir kıta (seriyye) gönderdiğinde, onlara şöyle derdi: “Müşriklerle karşılaştığınızda, onları İslam'a davet edin; İslam'ı kabul etmekten kaçınırlarsa, o zaman onları cizye vermeye davet edin; bunu yaparlarsa, onlardan cizye alın ve artık onlara ilişmeyin.”¹⁹ Cizye ya da mali bir vergi vermeleri durumunda, **فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ** “Sizlere doğru ve dürüst davrandıkları sürece, siz de onlara doğru ve dürüst davranın..” (Tevbe, 9/7) ayetinin de ruhuna uygun olarak, değil onlara ilişmek, onları tedirgin etmek bile şer'i olmaz; Kur'an'ın evrensel ve kuşatıcı müsamaha paradigmasına uygun düşmez.

Her durumda, iman etmeye de iman etmemeye de anlamını verecek olan, beşeri iradenin, özgürlük okyanusundaki iniş çıkışlarıyla vereceği ve salt kendisine ait olacak onaydır. Yani kalp ile tasdik ya da inkâr. Böylesi bir seçme edimiyle 'kendi insan oluş kıvamı' sınıanan, bu varoluşsal tercihiyle kendi bütüncül yazgısına müdahil olmaya çağrılan birey, Kur'an'da da adeta bu bıçak sırtı bir konumda betimlenmektedir. İşte insanı, böylesi bir seçimle yüz yüze kalmış, -tüm varoluşunun mahiyet ve hakikatini de böylece tayin konumunda bulunduğu- gerilim içinde bir varlık olarak betimleyen ilahi pasajlar:

“Biz o [insan]a yolu gösterdik. Artık kendisi ister şükreden olur, ister kafir/nankör olur.” (İnsan, 76/3); “Biz, kafirlere [Ahiret'te] zincirler, kelepçeler ve alevli ateş hazırladık. İtaatkar kullar (ebrâr) ise, karışımı kâfûr olan [dolu] kaselerden içecekler.” (İnsan, 76/4-5); “Ve Biz ona, hayır ve şer yollarını göstermedik mi? [gösterdik] (Beled, 90/10); “... Her bir nefse ve onu pürüzsüzce düzenleyene; ona hem olumsuz duyguları (fücûr), hem de bunlardan korunma yetilerini (takva) ilham eden [Allah'a] yemin olsun ki, nefsinin [maddi ve manevi kirlerden] arındıran (tezkiye) felah bulmuş; onu [günahlarla] sarıp sarmalayan kimse ise ziyan etmiştir.” (Şems, 91/7-10)

Netice

İnanç konusunda nirengi noktası, insanın hürriyetidir, bu sebeple, hangi mertebeden gelirse gelsin ve nasıl olursa olsun, zorlama, baskı veya göstermelik bir yolla (muvâza'a) oluşacak iman tezahür ve görüntüsünün, özgür bir kabul ve içselleştirme ile tahakkuk eden 'iman-ı hakiki' ile bir münasebeti yoktur. Bu sebeple, iman ya da inkâr tercihlerinin madeni ve menşei olan, kulluğun ve mesuliyetin gerçekleştirilmesi için de Cenab-ı Hak tarafından insana bahşedilmiş muayyen bir alan olan hürriyet cevherinin -olumsuz da olsa- bir kullanımı biçiminde karşımıza çıkan inkâr, deizm, agnostisizm vb. hallerin, toplumda ve hukukî mevzuatta yasal ve meşru bir yerinin olduğuna işaret eden bu ve diğer Kur'an pasajlarından sonra diyebiliriz ki,

¹⁹ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, IV/269.

“Ancak kendileriyle anlaşma yapmanızdan sonra, şartları, hiçbir şey eksiltmek-sizin tamamen yerine getiren ve sizin aleyhinize hiçbir kimseye destek vermeyen müşrikler, bu [azapla müjdelene] hükmünün dışındadır.” (Tevbe, 9/4) ve “... o [müşrikler] size karşı dürüst davrandıkça, siz de onlara dürüst davranın.” (Tevbe, 9/7) ayetlerinin de gösterdiği üzere; aynı toplum içinde, ortak insanlık ve eşit vatandaşlık temelinde kendileriyle saygı ve eşitlik içinde birlikte yaşama akdi yapmış olduğumuz her inançtaki ve her etnik yapıdaki insanların saygı görmeye layık oldukları asla unutulmamalı.

Fî Zilâl'de yer alan, dile getirmek istediklerimizin de bir bakıma veciz bir özeti sayılabilecek olan şu aydınlatıcı pasajlarla değerli okuyucularımızı baş başa bırakmak istiyorum:

“İslam Dini, her insan kalbinin gerçeği bulması (ihtida) ve ona dönmesi hususunda çok arzuludur. Müslüman ülkede birlikte yaşama (civar) ve güvence talep eden müşriklere de, bu komşuluk hakkının (civar) ve güvencenin verilmesi zorunludur. Bu kimse bu durumda, diğerlerinin saldırısından, kendisine karşı bir araya toplanıp tepki göstermelerinden güvencededir. Hiç şüphesiz bu nedenle o kimselere Kur'an'ı dinleme, bu dini öğrenme fırsatı tanınmalıdır. Umulur ki böylece onların kalpleri gerçeğe açılır, hakikati algılar ve kabul eder.”²⁰

“Çünkü bu din, [hakikati] bilmeyenler için bir bildiridir; kendisine kılıç çekip onunla savaşmış, ona karşı inatlaşıp muhalefet etmiş olan düşmanları tarafından bile gelse, himaye isteyenleri himaye edip koruma altına almak için gelmiştir.”²¹

Allahu a'lemu bi's-savâb..

Kaynakça

- Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
Beydâvî, *Haşiyetu Şeyh Zade*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1. bsk., 1419/1999.
el-Cessâs, Ebu Bekr, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Dâru't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1992.
İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Daru't-Tunûsiyye li'n-Neşr, ts.
İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Müessesetu Kurtuba, Mektebetu Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs.
Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, 9. bsk., 1400/1980.
Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, tercüme: Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
Nietzsche, Friedrich, *Deccal/Hrisityanlığa Lanet*, çev. Oruç Aruoba, Hil Yayın, 3. Bsk., 1995.
er-Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikri li't-Tibâ'a ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. bsk., 1401/1981.
Tabatabâî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'an*, 3. bsk., Tahrân, 1397/[1977].
Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, 1979.

20 Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, 9. bsk., 1400/1980, III/1602.

21 Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, III/1603.